

JAUME DE PUIG I OLIVER

SANT ANSELM I RAMON SIBIUDA

El *Liber creaturarum* de Ramon Sibiuda conté moltes influències anselmianes. Intentarem en aquest article d'analitzar de prop el que Sibiuda manlleva a les diverses obres de sant Anselm i de veure com les insereix en un context especulatiu propi.

Monologion

D'antuvi cal remarcar algunes semblances de fons entre el *Monologion* i el *Liber creaturarum*. En el *Monologion* els temes es desenvolupen segons aquest ordre: existència d'un ésser suprem, «summa natura»; creació; atributs divins; Trinitat; deure d'amor envers l'essència divina per part de l'home. És exactament l'ordre de la matèria en els cent vint-i-vuit primers títols o capítols del *Liber creaturarum*.

D'altra banda, en el pròleg del *Monologion*, sant Anselm exposa quin serà el seu mètode de treball, tal com li han inspirat els seus monjos: «...quatenus auctoritate Scripture penitus nihil in ea persuaderetur, sed quidquid per singulas investigationes finis asseret, id ita esse plano stylo et vulgaribus argumentis simplicique disputatione et rationis necessitas breviter cogeret et veritatis claritas patenter ostenderetur».¹

Abandó de l'Esriptura i recerca de les «rationes necessariae». Sibiuda té, per tant, un il·lustre precedent en les seves atrevides afirmacions del pròleg del *Liber creaturarum*.² A més, el *Monologion* exposa un principi del qual Sibiuda farà un ús continu en la seva obra: és per l'estudi de l'home que es pot arribar al coneixement de l'ésser suprem: «Patet itaque quia, sicut sola est mens rationalis inter omnes creaturas, quae ad eius investigationem asurgere valeat, ita nihilominus eadem sola est per quam maxime ipsamet ad

1. *Monologion*, «prologus» (SCHMITT, «Biblioteca de Autores Cristianos», 82, Madrid 1952, 190).

2. Vegeu, per exemple: «Haec scientia arguit per argumenta infallibilia, quibus nullus potest contradicere, quoniam arguit per illa, quae sunt certissima cuilibet homini per veram experientiam, scilicet per omnes creaturas et per naturam ipsius hominis», Ramon SIBIUDA, *Theologia Naturalis seu liber creaturarum*. Faksimile Neudruck der Ausgabe Sulzbach 1852. Mit literargeschichtlicher Einführung und kritischer Edition des Prologs und des Titulus I (STEGMÜLLER, Stuttgart-Bad Cannstatt, Frommann 1966, 33); «...haec scientia nihil allegat, nec Scripturam sacram, nec aliquem doctorem. Immo, ista confirmat nobis Scripturam sacram; et per eam homo credit firmiter eidem Scripture sacre», *ibid.*, 35.

eiusdem inventionem proficere queat. Nam id cognitum est quia haec illi maxime per naturalis essentiae propinquat similitudinem».³

En aquesta qüestió, doncs, Sibiuda no pot ser considerat de cap manera un iniciador. El tema de l'home com a imatge de Déu, d'ençà dels Pares de l'Església, és un lloc clàssic de l'especulació medieval. Des del punt de vista de la influència anselmiana sobre Sibiuda, ens sembla més significativa la inclusió del tema trinitari en un context especulatiu, que s'afirma racional. Remarquem, tot passant, que Sibiuda no reflecteix mai ni sembla apreciar gens les especulacions típiques de Ramon Llull, quan el doctor il·luminat «prova» la Trinitat. Sibiuda prefereix seguir l'esquema clàssic de l'explicació psicològica de les dues processions intradivines, seguint la tradició agustiniana. I si no segueix al peu de la lletra cap dels representants en particular d'aquesta tradició, en resumeix amb encert els resultats en els títols 46-55 del *Liber creaturarum*.

Una altra idea cabdal de Sibiuda i que es troba al *Monologion* és la qüestió de les idees que són veritables, però al mateix temps impensables, és a dir, incomprendibles per a la raó sola. Després d'haver estudiat la trinitat de persones en Déu, sant Anselm retorna sobre les seves conclusions, per tal de fixar-ne l'abast i els límits: «Videtur mihi huius tam sublimis rei secretum transcendere omnem intellectus aciem humani, et idcirco conatum explicandi qualiter hoc sit continendum puto. Sufficere namque debere existimo rem incomprehensibilem indaganti, si ad hoc ratiocinando pervenerit, ut eam certissime esse cognoscat, etiamsi penetrare nequeat intellectu quomodo ita sit; nec idcirco minus iis adhibendam fidei certitudinem, que probationibus necessariis nulla alia repugnante ratione asseruntur, si suae naturalis altitudinis incomprehensibilitate explicari non patiantur. Quid autem tam incomprehensibile, tam ineffabile, quam id quod super omnia est? Quapropter, si ea quae de summa essentia hactenus disputata sunt, necessariis sunt rationibus asserta, quamvis sic intellectu penetrari non possint, ut et verbis valeant explicari, nullatenus tamen certitudinis eorum mutat soliditas».⁴

Aquesta idea es retroba també en el *De Trinitate* de Ricard de Sant Víctor⁵ i ens sembla que és d'aquesta obra d'on l'ha presa textualment Sibiuda.⁶ El fet és que Sibiuda no introdueix cap novetat quan parla del «ve-

3. *Monologion*, cap. 66 (ed. cit. en la nota 1), 328.

4. *Ibid.*, cap. 64, 324.

5. RICARDUS DE SANCTO VICTORE, *De Trinitate*, III, cap. X (RIBAILLIER, «Textes philosophiques du Moyen-Âge» París, Vrin 1958, 145) i IV, cap. II, p. 163.

6. Compareu *Liber creaturarum*, París, Bibliothèque de l'Arsenal, ms. 747, f. 25r, l. 36-f. 25v, l. 4 amb els textos de RICARD DE SANT VÍCTOR citats en la nota anterior.

rum incomprehensibile» a propòsit de la Trinitat i d'altres temes. Ens trobem tothora en un context d'especulació agustiniana, on les influències directes es precisaran més i més. La novetat de Sibiuda rau en haver sabut aprofitar aquestes idees i haver-les sabut organitzar entorn d'una vasta especulació sobre l'home «in quantum homo est», tema que ara no hem de desenvolupar.

Proslogion

L'argument sobre l'existència de Déu del *Proslogion* ha estat directament reprès per Sibiuda. Remarca fonamental: l'argument no es presenta en un context especulatiu de prova de l'existència de Déu. Més aviat és deduït com una conclusió, com una de les «regulae», que assenyalen els moments importants de l'especulació sibiudiana. L'existència de Déu es demostra en el *Liber creaturarum* amb altres arguments. L'argument dit ontològic interessa Sibiuda des d'un altre punt de vista. Examinarem, primer, de quina manera insereix l'argument de sant Anselm en la seva obra.

L'argument apareix en el curs de la «*comparatio per differentiam et primo generaliter: per habere*», aquella part en la qual s'estudia el caràcter específic del fenomen humà, la seva racionalitat. Després d'haver posat en relleu la superioritat de l'home com a ésser pensant enfront de les altres criatures, Sibiuda posa tres principis, que treu del *Proslogion*, donant-los-hi un lligam lògic nou. Primer, i relligant amb el que ha dit sobre la potència racional de l'home, posa el principi segons el qual l'home no es pot elevar amb la seva capacitat racional per sobre de Déu: «Et quia creatura non potest ascendere supra suum creatorem, ideo impossibile est quod homo per suum intelligere siue cogitare siue desiderare ascendat supra illum, qui dedit ei omnia ista».⁷

Aquests mots tenen la seva correspondència perfecta en el que diu sant Anselm en el capítol tercer del *Proslogion*, «Quod non possit cogitari non esse»: «...Si enim aliqua mens posset cogitare aliquid melius te, ascenderet creatura super creatorem, et iudicaret de creatore, quod valde est absurdum».⁸

Aquest raonament és justificat per Sibiuda mitjançant un segon principi: si l'home podia pensar quelcom més gran que Déu, seria més gran ell pensant que no ho seria Déu existint, i així hi hauria en la criatura quelcom de més gran que en el seu Creador, ja que allò que hom pensa existeix en

7. Ramon SIBIUDA, *Liber creaturarum*, París, Bibliothèque de l'Arsenal, ms. 747, f. 32r, l. 5-7.

8. *Proslogion*, cap. 3 (SCHMITT, «Biblioteca de Autores Cristianos» 82, Madrid 1952, 368).

el cor: «Ergo sequitur quod homo non potest intelligere nec cogitare in corde suo nec desiderare aliquid maius et melius suo conditore. Aliter homo esset maior cogitando quam creator suus existendo, et esset aliquid maius in creatura quam in creatore, scilicet cogitatio sua, et sic in corde creaturae esset aliquid maius suo creatore, quia quod cogitatur in corde est, et hoc est absurdissimum».⁹

La identificació «cogitare» = «esse in corde» també ha estat presa del *Proslogion*: «Verum quomodo dixit in corde suo quod cogitare non potuit; aut quomodo cogitare non potuit quod dixit in corde, cum idem sit dicere in corde et cogitare?».¹⁰

Finalment, Sibiuda posa el seu tercer principi, una «regula»: «Regula autem est ista..., quod Deus est quo nichil maius cogitari potest et inde sequitur quod Deus est maius quod cogitari possit. Et ultra sequitur quod Deus est quidquid melius est esse quam non esse. Quidquid ergo potest homo cogitare perfectissimum, optimum, nobilissimum, dignissimum et altissimum, hoc est Deus».¹¹

Cap lector d'Anselm no deixa de veure a l'acte que aquesta «regula» prové del *Proslogion*: «Quid igitur es, Domine Deus, quo nihil maius valet cogitari?... Tu es itaque iustus, verax, beatus et quidquid melius est esse quam non esse».¹² «Ergo, Domine, non solum es quo maius cogitari nequit, sed es quiddam maius quam cogitari possit. Quoniam namque valet cogitari esse aliquid huiusmodi: si tu non es hoc ipsum, potest cogitari aliquid maius te; quod fieri nequit».¹³

Fins aquí, Sibiuda encara no ha abordat l'argument dit ontològic. S'ha limitat a enunciar la regla que li proporciona sant Anselm: «Deus est quo nihil maius cogitari potest, Deus est maius quod cogitari potest». A partir d'aquesta regla i en un moviment retrospectiu, Sibiuda corroborarà tot el que ha estat provat sobre Déu i els seus atributs, fins i tot la Trinitat. La «regula» esdevé un mecanisme dialèctic, que serà rigorosament aplicat: «Quoniam autem melius est esse quam non esse, ideo esse necessario dicitur de Deo et attribuitur ei, et ideo Deus non potest cogitari non esse. Et quia maius est esse non acceptum nec productum de non esse quam esse acceptum et productum de non esse, et hoc potest cogitari, ideo esse Dei non est acceptum nec productum de non esse. Et quia maius est quod Deus sit

9. SIBIUDA, *Liber...*(cit. en la nota 7), f. 32r, l. 9-15.

10. *Proslogion*, cap. 4 (ed. cit. en la nota 8), 368.

11. SIBIUDA, *Liber...* (cit. en la nota 7), f. 32r, l. 29-33.

12. *Proslogion*, cap. 5 (ed. cit. en la nota 8), 370.

13. *Ibid.*, cap. 15, 386.

suum esse quam si non esset, ideo necessario Deus est suum esse, postquam homo potest cogitare quod hoc est melius». ¹⁴

«...per istam regulam certissimam, in natura fundatam, potest homo certitudinaliter acatribuere Deo conditori suo sine dubitatione infinitas proprietates et dignitates per quas habebit magnam consolationem et gaudium, per istum modum dicendo: “Deus est ita bonus quod non potest cogitari melior; ita potens quod non potest cogitari potentior...”, et conformiter dicamus de fortitudine, de sapientia, de liberalitate, largitate, perfeccione..., et sic de multis aliis. Si autem cuilibet istorum addas illa duo adiectiva ‘eternum et infinitum’, multum consolaberis... Item, per illam regulam potest etiam ostendi summa Trinitas in Deo, quia oportet quod in Deo sit tanta productio et talis, quod non possit cogitari maior; et tanta communicatio, qua non possit cogitari maior». ¹⁵

És al final d'aquesta llarga exposició, i per a confirmar els desenvolupaments fonamentats en els tres principis, que ha manllevat al *Proslogion*, que Sibiuda reprèn l'argument dit ontològic, reproduint-lo gairebé mot per mot: «Unde, si conditor hominis ascendit per unum gradum supra hominem, non est mirum ut homo, qui est creatus, ascendit usque ad infinitum cogitando et etiam desiderando per uirtutem sibi datam a Deo, quod conditor suus ulterius habeat unum gradum, scilicet quod ascendat ad infinitum existendo et istum gradum debet dare et acatribuere homo suo conditori, ut ponat ipsum omnibus modis supra se, quia maius est esse infinitum in existentia reali, quam esse in sola cogitatione intellectus. Et ideo illud, quo maius cogitari non potest, non potest esse in solo intellectu et cogitatione, quia maius ut si sit in intellectu et in re quam si sit in solo intellectu et non in re; tunc illud, quo maius cogitari non potest, est illud quo maius cogitari potest, quod est impossibile. Ergo necesse habet homo affirmare et concedere quod istud, quo maius cogitari non potest, est etiam in intellectu et in re realiter existens.» ¹⁶

Falta veure quina és la importància precisa que Sibiuda dona a l'argument del *Proslogion*. Remarquem d'antuvi que el text anselmià és manipulats per Sibiuda: al davant de l'argument hi posa tres principis que, en l'obra, vénen després. Notem també que la prova no es presenta en un context de discussió, com ho fa Anselm disputant amb l'«insipiens». En el *Liber creaturarum*, l'argument apareix com una conseqüència més que com un punt de partida. Sibiuda insisteix sobretot en la regla o criteri de pensament, que li proporciona sant Anselm: és impossible de pensar res més enllà de Déu. Aquesta regla suposa demostrada l'existència d'un Déu creador, cosa que Si-

14. SIBIUDA, *Liber...* (cit. en la nota 7), f. 32v, l. 1-7.

15. *Ibid.*, f. 33r, l. 8-39.

16. *Ibid.*, f. 33v, l. 30-f. 34r, l. 3.

biuda ha establert en els títols anteriors. Ara Sibiuda no es disposa a refutar un adversari, ni desfà cap objecció. S'interessa per l'argument dit ontològic, perquè hi copsa un mode de conèixer pròxim a l'home: «...iste modus cognoscendi est propinquissimus homini, quia ex propria cogitatione et ex proprio intelligere potest probare omnia de Deo. Nec oportet quod querat alia extra se, nec aliud testimonium quam se ipsum». ¹⁷ «Ecce qualiter homo ex uirtute et magnitudine sue cogitationis proprie et sui intellectus et sua propria et intrinseca operatione sibi certissima potest certitudinaliter cognoscere qualis et quantus sit suus conditor, qui ipsum creavit de nichilo; quoniam necessario habet dicere, et non potest negare, quod conditor suus est id quo nichil maius cogitari potest, et ideo est quidquid melius est esse quam non esse». ¹⁸

Remarquem les precisions: «Qualis et quantus sit suus conditor», «ex propria cogitatione et ex proprio intelligere». Se'ns ofereix una noció de Déu formada a partir de l'experiència intel·lectual de l'home, el qual no pot pensar res més enllà de Déu. Aquesta ens sembla que és la causa de la introducció de l'argument del *Proslogion* en el *Liber creaturarum*. Sibiuda explota el criteri de pensament anselmià en el sentit d'un mode d'argumentació arrelat immediatament en la naturalesa de l'home, immediat a les dades de la intel·ligència: no podem pensar res més enllà de Déu. I no ho podem fer, perquè, si en fóssim capaços, la criatura seria més gran pel seu pensament que Déu no ho és pel seu ésser. Per tant, nosaltres no podem pensar res més enllà de Déu. L'ús que fa Sibiuda de les especulacions anselmianes suggereix que atorgava valor probatori a l'argument dit ontològic.

Cur Deus homo

En la segona part de la seva obra, que tracta de la redempció, Sibiuda manlleua molts textos al *Cur Deus homo*, especialment al llibre segon. Això no ens hauria d'estranyar, perquè aquesta obra d'Anselm es proposa, «remoto Christo», de provar, amb raons necessàries, que cap home no pot atènyer la seva salvació sense Ell, i que la salvació del gènere humà només podia ser operada per un home-Déu. ¹⁹ Aquesta doble finalitat i el mètode emprat per

17. *Ibid.*, f. 32r, l. 26-29.

18. *Ibid.*, f. 33v, l. 8-14.

19. ANSELMI CANTUARIENSIS, *Cur Deus homo*, «praefatio»: «Ac tandem, remoto Christo, quasi numquam aliquid fuerit de illo, probat rationibus necessariis esse impossibile ullum hominem salvari sine illo. In secundo autem libro, similiter quasi nihil sciatur de Christo, monstratur non minus aperta ratione et veritate naturam humanam ad hoc institutam esse, ut aliquando immortalitate beata totus homo, id est, in corpore et anima, frueretur: ac necesse esse ut hoc fiat de homine propter quod factus est, sed non nisi per hominem Deum, atque ex necessitate omnia quae de Christo credimus fieri oportere» (SCHMITT, «Biblioteca de Autores Cristianos», 82, Madrid 1952, 743).

tal d'arribar-hi expliquen suficientment perquè Sibiuda hi ha anat a pour. Fins i tot cal dir que era inevitable que el *Cur Deus homo* atregués mestre Ramon. Ens limitarem a assenyalar per quin biaix Sibiuda incorpora la doctrina del *Cur Deus homo* al *Liber creaturarum* i a fer veure fins a quin punt Sibiuda depèn de sant Anselm en l'exposició que fa de l'obra de la redempció humana.

El tema de la divinitat de Crist s'introdueix en els títols 206-216, després dels títols sobre l'amor de Déu i dels relatius a l'honor de Déu, també de neta influència anselmiana, encara que Sibiuda els desenvolupa molt emfàticament, i en aquest aspecte supera sant Anselm.²⁰ En els títols 206-216, Sibiuda parla com a apologeta cristià i demostra la divinitat de Crist tenint presents les objeccions dels musulmans.²¹ Per tal de reprendre el tema cristològic en la part que Sibiuda destina a tractar de la història de la Salvació, hi havia dues solucions: fer referència a tot el que ja s'havia dit abans sobre la divinitat de Crist i procedir tot seguit a exposar el dogma de la salvació, tal com es troba codificat a la *Summa contra gentes* de sant Tomàs d'Aquino, per exemple, o prosseguir la seva finalitat metodològica, que rau a referir-ho tot a l'home. En el cas de Sibiuda era la segona opció la que havia de prevaldre, i és ben possible que hagi estat determinada pel precedent del *Cur Deus homo*. En efecte, tota l'obreta de sant Anselm és resumida enterament en el *Liber creaturarum* i de cap altre llibre o opuscle no n'ha extret tants textos i tantes idees com del *Cur Deus homo*.

Per començar, en treu la idea general de plantejar les condicions de possibilitat de la salvació humana i de referir-se després a l'obra històrica duta a terme pel Crist, per tal de constatar-ne la coincidència amb les condicions posades «a priori». També n'extreu la idea bàsica que la naturalesa humana no pot assolir la seva veritable destinació, si no és salvada. Finalment en deriva les nocions relatives a la satisfacció de la culpa i les seves condicions.

Pel que fa a les condicions de la salvació, cal recordar ací que Sibiuda les ha introduïdes a partir de la consideració de fet que l'home, en el pla moral, no compleix els deures que deriven de la seva condició de criatura

20. El mateix SIBIUDA ho anuncia: «Quamvis autem sit tractatum de honore aliquantulum simul cum amore et aliis debitis, attamen honor requirit specialem tractatum ab aliis distinctum propter suam singularem naturam et excellentiam, quia omnia, quae facta sunt et fiunt, propter honorem fiunt», *Liber.*, tit. 181 (ed. cit. en la nota 1), 252.

21. Cr. *ibid.*, tit. 206, 292: «...populus christianus... colit Christum et adorat... tamquam unum Deum cum Patre et non tamquam duos deos»; 294: «Unde Machometus... dixit seipsum prophetam. Nulla autem comparatio est inter nomen Prophetiae et nomen Filii Dei»; tit. 208, 301: «Nonne est hoc magis gloriosum...quam sequi puram creaturam, quam credere in Prophetam?».

amb obligacions ben precises envers Déu.²² Constatada, fent un judici històric, la caiguda del gènere humà.²³ Després estudia l'estat original de l'home, dotat de la capacitat de tornar a Déu el que li deu.²⁴ Això el porta a estudiar l'origen de la corrupció de la naturalesa humana a les seves fonts, és a dir, en els primers pares,²⁵ els quals van actuar instigats pel diable, criatura prèviament corrompuda al seu torn. La noció de satisfacció i les seves condicions és exposada en els títols 252-262; la necessitat de la restauració de la naturalesa humana és exposada en els títols 249-251.

Sibiuda adapta els textos del *Cur Deus homo* al seu pla. La major part dels textos que manlleva a sant Anselm pertanyen al llibre segon de l'obra i serveixen tota la matèria als títols 250-265. Al títol 252 hi ha citacions textuals dels capítols 6 i 7 del llibre segon del *Cur Deus homo*; al títol 253, dels capítols 8 i 9; al títol 254, dels capítols 10, 11 i 13; al títol 257, del capítol 14; al títol 258, del capítol 15; al títol 260, del capítol 19. En aquests capítols, sant Anselm desenvolupa les doctrines que la satisfacció necessària per a la salvació de l'home només pot ser duta a terme per un home-Déu (c. 6), que aquest home-Déu ha de ser assumit del gènere adamític (c. 7), que aquest home-Déu ha de ser una sola persona (c. 9), que l'home no seria mortal, si Adam no hagués pecat (c. 10), que l'home-Déu mor voluntàriament (c. 1), que assumeix tota la naturalesa humana, llevat de les qualitats negatives degudes al pecat (c. 13), que la seva mort destrueix el pecat dels qui l'executen (c. 15), i que la seva mort és la satisfacció deguda a Déu per la naturalesa humana (c. 19).

Després d'aquesta exposició, que Sibiuda enriqueix encara amb textos provinents del *Breviloquium* de sant Bonaventura, mestre Ramon retorna al Crist històric i senyala en ell l'home-Déu, que ha realitzat històricament la satisfacció per l'home: «...quoniam ipse est ille, quem querebamus et inuestigauim, et ideo loquebamur de ipso ac si non esset».²⁶

Ací tenim l'eco fidel del «remoto Christo» i del «quasi nihil sciatur de Christo», que caracteritzen el punt de partida del *Cur Deus homo*.

Conclusió

Com a conclusió podem dir que l'obra de sant Anselm és ben familiar a Sibiuda i que el *Liber creaturarum* ha de ser esguardat com una obra que

22. *Ibid.*, tit. 223-248, 345-411.

23. *Ibid.*, tit. 223-231, 345-368.

24. *Ibid.*, tit. 232-235, 368-380.

25. *Ibid.*, tit. 236-239, 380-389.

26. *Liber creaturarum*, París, Bibliothèque de l'Arsenal 747, f. 199r, l. 33-34.

rep moltes i profundes influències anselmianes. Tot un conjunt de característiques es retroben en els dos autors: recerca dialèctica de raons necessàries, inclusió del tema trinitari en una especulació que es vol racional, pretensió a la universalitat de la veritat, la fe posada al punt de partida de la recerca intel·lectual, encara que metodològicament hom en faci abstracció.

Però, en el fons, hi ha algun canvi important entre sant Anselm i Ramon Sibiuda. Quan dóna validesa a l'argument dit ontològic, Sibiuda es limita a recollir el caràcter d'immediatesa, que presenta el discurs racional de l'argument: «iste modus cognoscendi est propinquissimus homini». Si la troballa del *Proslogion* era la d'haver convertit el sentiment agustinian de l'absoluta grandesa de Déu en un principi dialèctic,²⁷ Sibiuda, partint del principi dialèctic, intenta retrobar per via intel·lectual, no de sentiment, una noció adequada de Déu a partir de la mateixa experiència intel·lectual humana, a la qual se li imposa que Déu ha de ser més gran existint que no ho és l'home pensant. Al capdavall, sant Anselm i Sibiuda estan absolutament d'acord en una cosa: imatge de Déu per constitució, la naturalesa humana té el poder de pensar Déu. El problema és pensar-lo adequadament, és a dir, d'una manera tan suficient que tendeixi, almenys, a la mateixa perfecció de l'objecte.

27. Cf. Paul VIGNAUX, *Philosophie du Moyen Âge*, París, Armand Colin 1958, 40.